

ADET VE ANANELERİMİZ MANEVİ-AHLAKİ DEĞERLERİMİZDİR**İlgar HÜSEYİNOV****ÖZET**

Bu makalede, Azerbaycan adet ve ananelerinin özellikleri incelendi. Eski Sovyetler Birliği döneminde bunların takibata uğraması, sınırlandırılması gibi eğilimler göz önüne alındı. Aynı zamanda, Sovyetler döneminde zorla halkın yaşamına sokulmaya çalışılan sun'î adet ve ananeler araştırıldı. Bu sun'îlik halkın manevi ve estetik yapısına uymadığı için ölüme mahkum olduğu sonucuna varıldı.

Azerbaycan halkı hali hazırda kendisinin ulusal uyanış ve milli idrak dönemini yaşamaktadır. Bu dönem her bir şahsın kendi ulusal mensubiyetini idrak etmesi, soy köküne dönüş, geçmişin ibret derslerinden netice çıkarmak, tarihimizi büyümekte olan kuşaklara her yönlü ve düzgün öğretmek vs. gibi sorunlarla seciyelenir. Nitekim, bugün başımıza gelen belaların esas sebebi de sırf tarihimize, adet-ananelerimize, kültürümüze, dilimize olan ilgisizliğimiz, bir de unutkanlığımız olmuştur. Buna göre de millî şuurun terkîp parçalarına milletin dili, adet-ananeleri, psikolojisi, kültürü genelde ise sosyal-politik, manevî hayatın bütün sahaları dahildir. Bu bir gerçektir ki, milli şuurun oluşması, her bir şahsın kendi milli mensubiyetini idrak etmesine imkân sağlıyor ve sonuçta diğer halklara karşı da saygı ve sevgi hissi meydana geliyor. Görkemli Azerbaycan eğitimcisi H. B. Zerdabi'nin sözleri ile söylersek; *"Bir halk, kendi dilini, tarihini, adet-ananelerini unutursa, bu o halkın belinin kırılması demektir."*¹

İnsan sosyal varlık olarak kendi faaliyetini mükemmelleştirdikçe yeni yeni alışkanlıklar, adetler ve ananelerde ortaya çıkmaya başlıyor. Buna göre de adet ve ananeler sosyal yaşamın bütün alanlarını kapsamış, bu veya diğer biçimlerde manevî davranış normlarına çevrilmiştir. Onlar yalnız manevî özelliklerin tezahürü olmamış, toplumun sosyal manevî ve kültürel gelişiminin önemli göstergelerinden biri gibi de göz önüne gelmiştir. Kendi adet ve ananelerine göre halklar, milletler birbirlerinden belli derecede olsa ayrılmış ve değerlendirilmiştir.

Adet ve ananeler maddi ve manevî tekamülün sonucu gibi milli tekamülün göstergelerinden biri olmuştur. Tekamülün tarihi merhalelerde ortaya çıkması ayrı ayrı sosyal reformlara mahsus olan adet ve ananeleri, merasim ve bayramları da

¹ H. B. Zerdabi, Seçilmiş Eserleri, Bakı 1960, s.51.

birbirinden ayırmıştır. Her bir sosyal yapıtın adet ve aneleri olmuştur. Lakin adet ve anelerde muhafazakârlık da özel bir yer tutmuştur. Adet ve anelerde mevcut olan muhafazakârlık her bir halkın geçmiş medeni mirasının savunucusuna çevrilmiş, onların hafızalardan silinmesine kısmen de olsa karşı olabilmıştır.

İnkâr edilmez bir gerçektir ki, halkımızın asırlardan beri koruyup muhafaza ettiği birçok adet ve aneler, çeşitli bayram ve merasimler olmasaydı, eski halk şarkılarımız, manilerimiz, oyunlarımız ve diğer medeni servetlerimiz günümüzde korunup saklanmazdı. Özellikle, komünist rejimi döneminde bir çok manevî servetlerimizi millî adet ve anelerimiz hesabına koruyup saklayabilmişiz.

Adet ve anelerin asırlar boyunca yaşama sebeplerini kısmen de olsa aydınlatırmak çabasında olan T. Hagverdiyev, onu böyle karakterize etmiştir: *“Adet ve aneler insanların kader anının tesellisi, sevincinin ise paylaşımı olmuş, halkın manevî tebligat kürsüsüne çevrilmiştir. Bu kürsü çoğu zaman herkesi kendisine tabi eder, hatta merasim anlarının bazı hareketlerinin mahiyetini anlayamayanlar da etraftakilerin hareketlerini körü körüne de olsa tekrar ederler. Mesela, defin merasimlerinde Kur'an'dan parçalar okundukça molla 'Fatıha' söyleyerek elini yüzüne çekip salavat getirir. Salavatın mahiyetini anlamayan birçokları da ister istemez onun hareketlerini tekrar ederler.”*² Yazar bu kanaate varmıştır ki, bir çok adet ve aneler halkın hafızasında ebedî olarak yasal duruma çevrilmiştir. Bu yasal durum kendini merasim anlarında daha açık bir şekilde kendini göstermiştir.

Merasim adet ve anelerin yasallaşmış anlarının en emosyonel tesir aşamasıdır. Burada iştirak eden herkesin bu emosyonel tesir anından dışarıda kalması olanaksızdır. Aksi hâlde bu adam başka merasim iştirakçılarının davranışlarına riayet etmemiş olur, ananeyi bozduğu için gözden düşer.

Adet ve anelerin muhafazakâr karakterini de sırf bu psikolojik özelliklerle alakalandırmak gerekir. Merasim öyle yasalaşmıştır ki, herkesi onun isteklerine yanıt vermeye mecbur ediyor.

İlgi çekicidir ki, adet ve aneler hakim zümreler tarafından değil, halkın kendisi tarafından meydana getirilir. Hakim zümreler tarafından oluşturulmuş adet ve anelerin ömrü ise çok uzun değildir. Mevcut rejimin hakimiyeti sona ermez halk ona zorla kabul ettirilmiş 'bayram anlarından' imtina ediyor. Çünkü bu bayram günlerinde halkın milli-psikolojik özellikleri esas amil gibi unutuluyor.

Belli olduğu gibi komünizm rejimi döneminde suni şekilde bir çok adet ve aneler meydana getirilmiştir. Bu adet ve aneleri icra etmeye geniş halk kitlesi zorla mecbur ettirildi. Komünizm rejimi döneminde bu tür bayramlar gerçekleştirilirken ahalinin büyük bir bölümü işinden gücünden ayrılıp meydanlarda hazırlık provaları yapmaya mecbur edilirdi. Lakin zorla getirilen bu bayram tedbirleri halkın real yaşam tarzı ile uzlaşmadığından ona zorla ilgi duyanların yüreğince değildi.

² T. Hagverdiyev, Bedîi-Kitlevi İşin Teşkili ve Metodikası, Bakı 1992, s.120.

Bu örnekten belli oluyor ki, adet ve ananeler halkın hayat tarzı ile bağlı olduğu için yaşama şansı elde edebilirler. Aynı zamanda unutmamak gerekir ki, hiçbir şeyi zorla kabul ettirmek mümkün değildir ve adet ve ananelerin de gerçek yaratıcısı halkın kendisidir.

Halkın milli tarihi ananeleri çeşitli sosyal kurumların tesirine maruz kalsa bile ebedî olarak yaşayabilmiştir. Örneğin, bir çok araştırmacının fikrine göre Nevruz Bayramı hala M.Ö. IX. yüzyılda meydana gelmiştir. Aslında o beş formasyonu yaşamış ve bundan sonra da yaşayacaktır. Çünkü bu bayramlarda insanlar kendilerinde millî, etik, estetik ve başka manevî yönleri bir araya getirebilmişlerdi. Nevruz Bayramı hiçbir zaman eskimemiş, aksine onu yaşatan halkların hayatında daima yenileşme, gelişme eğilimleri meydana getirmiştir. Halk kendi bayramlarını kutladıkça manen daha da temizlenmiş, onun ruh hâlinde yeni yaratıcılık unsurları meydana getirmiştir. Sırf buna göre de Fransız filozofu J. J. Russeau haklı olarak söylemiştir ki: *“Eğer halkı zahmetkeş ve üretken yapmak istiyorsanız, ona bayramları gerçekleştirme imkânı veriniz.”*³

Peki halka bayram kutlamak imkânını kim vermelidir? Tabii ki, sonuçta bu imkânı toplumun kendisi vermelidir. Toplumun sosyal-ekonomik durumu iyileştikçe üyelerinin bayramlara katılma imkânı da artar. Bayramlarda böyle bir sonuca varmak oluyor ki, adet ve ananelerin yaşaması ve teşekkül bulması toplumun maddi refah durumuna bağlıdır. Özellikle mevcut toplumun kendisine özgü tarihsel dönemlerinin anane durumuna gelmesi, onların bayram şeklinde kutlanması sosyal-ekonomik muhite daha çok bağlıdır. Aç ve fakir insanları şenliklere çekmek imkânsızdır. Bu insanlar hiçbir vakit bayram ruh hali ile yaşayamazlar. Sırf Sovyet İmparatorluğu döneminde birçok bayramlar yaşam gerçeklerinin isteklerine uygun gelmediğinden, ideolojik etki vasıtasından başka bir şey değildi.

Lakin insanların yaşam tarzı ile bağlı öyle ananeleri de var ki, onlara fakirler bile katılmaya mecburdurlar. Bunlara nişan, düğün merasimlerini, kurban, ramazan, nevruz bayramlarını vs. örnek göstermek mümkündür. Bu bayramları daha açık bir şekilde incelemek için buradaki adet ve ananeleri şahsiyetin sosyal aktifliği bakımından üç gruba ayırıp gözden geçirmek daha verimli olabilir.

Birinci grup, toplumun kendi sosyal, tarihsel, vatanseverlik ananeleri ile bağlıdır. Buraya resmi devlet bayramları, tarihi bayramlar, anma günleri, ünlü kişilerin doğum günleri vs. dahildir. Buraya kitlesel bir şekilde katılmak önceden teşkil olunur. Bu tür ananevi bayramların ve günlerin teşkili esasen devlet organlarına ait oluyor. Burada halkın somut sosyal-siyasi grupları iştirak ediyor ve itiraf etmeliyiz ki, bu ananeler daha geniş kitleliliğe sahip değildir. Eski Sovyetler Birliği döneminde onların kitlesel bayramlar gibi sergilenmesine özen gösterilmekte idi. Ancak bu bayramlar hiçbir zaman halkın genel bayramına çevrilememişlerdir. Onların hepsi resmî karakter taşımışlardı. Resmî olanın ömrü ise mevcut sosyal yapının ömrüne beraberdir.

³ Şaroyev İ.B., Rejissura Estradı i Massovih Predstavleniy, Moskva 1958, s.213.

İkinci grup, üretim ananeleri adetleri, ayin ve merasimleri, emek, zahmet bayramlarıdır. Bu bayramların en eskileri kendi sabitliğini ve tarihi özelliklerini günümüze kadar getirebilmiştir.

Eski Sovyetler Birliği döneminde de emek süreci ile ilgili ananeler meydana getirildi ve bunlar aslında hakim dairelerin gösterişleri ile oluşturulur ve hiç de halkın gerçek istek ve arzularını ifade etmezlerdi. Çünkü bu tip ananeler daha çok komünist ideallerinin tebliğat vasıtasına çevrilmiş oluyordu. Böylece aslında emek bayramları oluşturularak halkın gözünden düşürülürdü. Lakin itiraf etmek gerekir ki, bayramların daha hararetle kutlanması için devlet tarafından büyük miktarda vasait ayrılırdı.

Üçüncü grup, aile ve günlük yaşam adetleri ve ananeleridir. Onların da çok eski tarihi vardır. Düğün şölenleri, nişan merasimleri halkımızın maneviyatının oluşturulmasında, aile yaşamının pekiştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda yas merasimleri de millî psikolojimizin kendisine mahsus özelliklerini muhafaza etmiştir. Lakin komünist ideologları dinî ve millî olanların hepsini inkâr ediyor, uluslar arası yönleri tebliğ etmeye çalışıyorlardı. Onları değiştirip yeni kalıba sokmak eğilimleri yaranmıştır. Bunlar günlük yaşamın zararlı özellikleri gibi değerlendirilirdi. Şahsi aile ve günlük yaşam ananelerini araştırmacı O. Abdullayev haklı olarak aşağıdaki gibi izah etmeye çalışmıştır: “*Şahsi aile günlük yaşam ananelerinin ulusların birbirine daha da yaklaşmasında, günlük yaşam münasebetleri sistemindeki zararlı, muhafazakâr adet ve merasimlerin aradan kaldırılmasında büyük önemi vardır.*”⁴

Gösterilen örnekten görüldüğü gibi komünist rejimi adet ve ananelerin muhafazakâr tabiatına karşı geliyor ve onları kendisinin tabiatına uygunlaştırmaya çalışıyordu. Bu aslında her bir halka has olan milli-dini hususiyetlerin katledilmesine ferman idi.

ABSTRACT

In this article, both spiritual and moral characteristics in the traditions of old Azerbaijan are investigated and some ideological reasons why some of these values were followed and some were resfrikted during former Soviet Union are handled. At the some time investigates the introduction of some traditions to our social life during the period of Soviet Union. And the writer is on behalf of the idea that those traditions are inevitable to perish since they do not respond the spiritual and aesthetic ideals and desires of the people.

⁴ O. Abdullayev, Sosial Feallıg ve Yeni Adet En(eneler, Bakı 1987, s.39.